

ASiantuntijalausunto

Apulaisprofessori Tatu Hyttinen

EDUSKUNNAN PERUSTUSLAKIVALIOKUNNALLE

Asia: HE 47/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 11 luvun muuttamisesta.

Aluksi

Esityksessä ehdotetaan kriminalisoitavaksi vakavan kansainvälisen rikoksen kieltäminen. Käytännössä tavoitteena on selkeyttää juutalaisten joukkotuhonnan ja muiden vakavien kansainvälisten rikosten julkisen puolustelun, kieltämisen tai vakavan vähättelyn rangaistavuuden kriteereitä. Selkeyttämisellä tarkoitan sitä, että jo nyt esimerkiksi holokaustin kieltäminen voi tulla rangaistavaksi kiihottamisena kansanryhmää vastaan eli niin sanottuna kiihottamisrikoksena (RL 11:10). Tästä seuraa, että uutta erilliskriminalisointia voidaan rikosoikeudellisesti arvioituna puoltaa ainoastaan lainsäädännön selkeyttämispyrkimyksellä, mikä tuskin olisi sellaisenaan perusteltua ilman kansainvälistä painetta. Kansainvälisellä paineella viitataan Euroopan unionin neuvoston rasismien ja muukalaisvihan torjumista koskevaan puitepäätökseen (2008/913/YOS, myöhemmin rasismipuitepäätös) sekä sitä koskevaan Euroopan komission Suomea vastaan aloittamaan rikkomusmenettelyyn, jossa on muun ohella todettu, ettei Suomen rikoslainsäädännössä ole rasismipuitepäätöksen edellyttämällä tavalla kriminalisoitu kansainvälisten rikosten ja erityisesti holokaustin julkista puolustelua, kieltämistä tai törkeää vähättelyä, jota voidaan pitää vihapuheen yhtenä erityismuotona.

Käytännössä hallituksen esityksessä on kyse niin sanotusta muistilaista, jolla tyypillisesti Euroopassa viitataan nimenomaan holokaustin kieltämistä koskevaan lainsäädäntöön. Periaatteessa muistilakeja ovat myös erilaiset kansankunnan identiteettiä rakentavat muistisääntelyt, kuten laki Suomen lipusta (380/1978) sekä liputuspäiviä määrittävä asetus (383/1978), mutta tarkasteltavan esityksen kannalta on olennaista, että ehdotetussa kriminalisoinnissa on kyse suomalaisittain uudentyyppisestä repressiivisestä muistilaista. Kyse on toisin sanoen siitä, että rikoslain avulla pyritäisiin ohjaamaan sitä, kuinka tietty historiallinen tapahtuma olisi muistettava ja kuinka siitä olisi Suomessa puhuttava.

Selvää on, että ehdotetun kaltaisen muistilain hyväksyttävyyttä on tarkasteltava paitsi sananvapauden myös muun muassa tieteen vapauden näkökulmasta, mutta yhtä lailla kyse on myös

rikosoikeudellisesta laillisuusperiaatteesta sekä sen tausta-arvoista, eli oikeusvarmuudesta ja rikoslain käytän ennakoitavuudesta. Nähdäkseni ehdotetun kriminalisoinnin kohdalla on kiinnitettävä huomiota myös symbolisen rikoslainkäytön kieltoon. Asiaan sisältyy myös muita jäljempänä kuvattuja valtiosääntöoikeudellisia ulottuvuuksia, joihin on perusteltua kiinnittää huomiota arvioitaessa ehdotetun kriminalisoinnin hyväksyttävyyttä.

Lausuntonani esitän kunnioittavasti seuraavan.

Arvioinnin perustuslailliset lähtökohdat

Ehdotetulla kriminalisoinnilla on kiinteä yhteys kiihottamisrikokseen (RL 11:10). Nän ollen ehdotetun kriminalisoinnin valtiosääntöoikeudellista hyväksyttävyyttä voidaan arvioida osin samoista lähtökohdista kuin on aikaisemmin arvioitu kiihottamisrikoksen hyväksyttävyyttä. Kiihottamisrikos sisällytettiin rikoslakiin alun perin vuonna 1970, mutta nykyisen nimikkeensä tunnusmerkistö sai vuonna 1995 rikoslain kokonaisuudistuksen toisessa vaiheessa (HE 94/1993). Sen jälkeen kiihottamisrikosta on uudistettu vuonna 2010, jolloin täsmennettiin ja laajennettiin tunnusmerkistön sovellusaluetta. Samassa yhteydessä päädyttiin siihen, että Suomessa ei ole perusteltua erikseen kriminalisoida vakavan kansainvälisen rikoksen, kuten holokaustin, kiistämistä (HE 317/2010 s. 20–22). Ratkaisua puollettiin muun ohella sillä, että suomalaisen oikeudelliseen traditioon kuuluva avoimuus ja pyrkimys korostaa sananvapautta eivät taivu siihen, että Suomessa säädettäisiin repressiivinen muistilaki. Painoarvoa saivat myös tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus, joiden katsottiin vaarantuvan, jos rikoslailla alettaisiin säädellä historian tulkintaa.

Havaintojeni mukaan kiihottamiskriminalisointia säädettäessä tai sitä muokattaessa ei ole tukeututtu perustuslakivaliokuntaan. Näin ollen perustuslakivaliokunta ei ole myöskään vuoden 2010 muutosten yhteydessä arvioinut sitä, kuinka valtiosääntöoikeudellisesti pitäisi suhtautua vakavan kansainvälisen rikoksen, kuten holokaustin, kieltämisen rangaistavuuteen. Nähdäkseni aikaisemmin lainvalmistelun yhteydessä esitetyt argumentit esimerkiksi sananvapauden ja tieteen vapauden puolesta ovat edelleenkin olennaisia, ja edelleenkin on syytä suhtautua varsin varauksellisesti repressiivisen muistilain säätämiseen.

Arvioitavana olevan ehdotuksen hyväksyttävyyttä arvioitaessa on kuitenkin tulkintani mukaan annettava aikaisempaa enemmän painoarvoa kriminalisointiehdotuksen taustalla oleville eurooppalaisille velvoitteille ja etenkin komission nyttemmin aloittamalle rikkomusmenettelylle. Positiivisesti muotoiltuna kyse on syventyneestä tarpeesta sitoutua oikeudellisesti länsieurooppalaiseen arvoyhteisöön. Tarkoitan sitä, että puhtaasti kansallisesti arvioituna vakavan kansainvälisen

rikoksen kiistämisen rangaistavuuteen on suhtauduttava suorastaan kielteisesti, mutta kriminalisoinnin puolesta voidaan esittää kansallista näkökulmaa laajempi yleiseurooppalainen tarve. Tämän näkökulman mukaan etenkin holokaustin kieltämisen katsotaan loukkaavan sellaisia yleiseurooppalaisia arvoja, joihin Suomikin on sitoutunut liittyessään Euroopan neuvostoon ja Euroopan unioniin, ja jos Suomi haluaa olla mukana eurooppalaisessa rintamassa, silloin holokaustin kieltäminen on kriminalisoitava yleiseurooppalaisia arvoja kunnioittavasti.

Lisäksi voidaan esittää, että ehdotettu kriminalisointi voisi ainakin teoriassa torjua sellaisia tekoja, joiden vaikuttimena on esimerkiksi etnisyyteen, uskontoon tai syntyperään perustuva viha. Niinpä kriminalisointia voidaan puoltaa myös perustuslaissa turvatulla yhdenvertaisuudella ja syrjinnän kiellolla (PL 6 §) sekä myös tarpeella suojella ihmisarvoa (PL 1 §).

Arvioitaessa holokaustin kieltämisen kriminalisoinnin hyväksyttävyyttä olennaiseen rooliin nousee Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö, jossa on kattavasti arvioitu erityyppisen vihapuheen kontrolloinnin hyväksyttävyyttä. Tyypillisesti kyse on ollut sen arvioinnista, kuinka suhteutetaan toisiinsa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklassa turvattu sananvapaus sekä vihapuhetta rajoittava kansallinen rikoslainsäädäntö, mutta etenkin väkivaltaisen ja väkivaltaan yllyttävän vihapuheen kohdalla ihmisoikeustuomioistuin on soveltanut myös 17 artiklassa tarkoitettua oikeuksien väärinkäytön kieltä. Tällaisissa tilanteissa ei ole arvioitu rikosoikeudellisen reagoinnin hyväksyttävyyttä sananvapauden näkökulmasta, vaan vihapuhe on sellaiseen suljettu sananvapauden suojan ulkopuolelle nimenomaan sillä perusteella, ettei kenelläkään ole oikeutta uhata toisia ihmisiä tai ihmisryhmiä väkivallalla (esim. Roj TV A/S v. Tanska, 17.4.2018).

Vaikka ihmisoikeustuomioistuin on itsekin korostanut pidättyväistä suhtautumisesta oikeuksien väärinkäytön kiellon soveltamiseen, se ei ole estänyt ihmisoikeustuomioistuinta toteamasta, että holokaustin kieltämisessä voi olla kyse oikeuksien väärinkäytön kiellosta (esim. Pastörs v. Saksa, 3.10.2019). Niinpä ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä on suhtauduttu varsin hyväksyvästi siihen, että holokaustin kieltämistä kontrolloidaan rikosoikeudellisesti. Myöskään tieteen vapaus ei ole ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä muodostunut esteeksi reagoida tilanteisiin, joissa on ollut kyse holokaustin kieltämisestä tai puolustelemisesta väkivaltaan tai vihaan yllyttävällä tavalla. Tästä seuraa, että ehdotetulle kriminalisoinnille ei ole sellaisenaan sananvapauteen tai tieteen vapauteen liittyviä esteitä, mutta samalla on selvää, että kriminalisointi pitää säätää niin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti, ettei se myöskään tosiasiassa tule heikentämään sananvapautta tai esimerkiksi historiallistieteellisen keskustelun vapautta. Pidänkin tärkeänä korostaa, että ehdotetun kriminalisoinnin kaltaisessa tilanteessa kyse säännöksen täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta ei ole vain rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen liittyvä kysymys, vaan yhtä

lailla kyse on sanan- ja tieteenvapauden turvaamisesta. Jos rangaistavuuden ala jää epäselväksi ja vaikeasti hahmottavaksi, vaarana on, että kriminalisointi alkaa ennakkollisesti rajoittaa sanan- ja tieteenvapautta enemmän kuin olisi perusteltua.

Lisäksi on huomioitava, että ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä ei ole – ainakaan tietojeni mukaan – otettu sinänsä kantaa siihen, pitäisikö holokausti säätää kansallisessa rikoslaissa rangaistavaksi, eli ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä ei voida myöskään johtaa positiivista velvollisuutta ehdotetulla kriminalisoinnille. Tällä hetkellä paine kriminalisoinnille tulee ensisijaisesti EU-oikeudesta, osin myös valtioneuvoston eduskunnalle antamasta rasismia ja yhdenvertaisuutta koskevasta tiedonannosta (VNT 2/2023 vp), joka sisältää kannanoton muun ohella holokaustin kieltämisen kriminalisoinnin puolesta.

Pientä epävarmuutta seuraa siitä, että ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä on – tulkintani mukaan – suhtauduttu hyväksyvämmiin siihen, että repressiivisesti reagoidaan niihin tilanteisiin, joissa on ollut kyse holokaustin kieltämisestä. Sen sijaan epäselvempää on, kuinka normatiivisesti tulisi suhtautua tilanteisiin, joissa kyse ei ole yhtä vahvasti eurooppalaiseen historiaan kuuluvasta rikoksesta ihmisyyttä vastaan. Kyse on toisin sanoen siitä, että eurooppalaisessa doktriinissa on normatiivisesti kyseenalaisempaa vedota oikeuksien väärinkäytön kieltoon tai sananvapauden rajoitusperusteisiin tilanteissa, joissa kyse on muusta vakavasta kansainvälisestä rikoksesta kuin holokaustista. Myös tämä näkökulma korostaa tarvetta rajata ehdotetun kriminalisoinnin sovellusala mahdollisimman suppeaksi, jotta kriminalisointi ei muodostuisi ongelmalliseksi esimerkiksi sananvapauden näkökulmasta.

Ehdotetun kriminalisoinnin suojeluobjekti

Arvioitaessa kriminalisoinnin hyväksyttävyyttä on ensinnäkin huomioitava, että rikoslakia voidaan säätää vain oikeushyvien suojelemiseksi. Oikeushyvien ohella voidaan puhua kriminalisoinnin suojeluobjektista, eli rikossäännöksellä suojattavasta kohteesta, kuten hengestä ja terveydestä.

Nykyisin lähdetään jokseenkin vakiintuneesti siitä, että rikoslailla voidaan suojella lähinnä sellaisia oikeushyviä, jotka voidaan johtaa perustuslaissa turvatuista perusoikeuksista. Tämän lisäksi on edellytetty, että rangaistavaksi säätäminen perustuu painavaan yhteiskunnalliseen tarpeeseen. Perustuslakivaliokunnan aikaisemmassa käytännössä asia on muotoiltu siten, että kaikille kriminalisoinnille on oltava paitsi painava yhteiskunnallinen tarve myös perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste (katso esimerkiksi PeVL 23/1997).

Periaatteessa olisi mahdollista, että ehdotettu kriminalisointi sisällytettäisiin osaksi kiihottamisrikostunnusmerkistöä, kuten on tehty Ruotsissa. Tämä kuvaa, että vakavan kansainvälisen rikoksen kieltämisellä suojataan samoja oikeushyviä kuin kiihottamisella kansanryhmää vastaan.

Perustuslakivaliokunta on aikaisemmin todennut, että kiihottamisrikoksen ensisijaisena tarkoituksena on suojella kansanryhmiä syrjinnältä ja rasismilta (PeVM 21/2020 vp). Lisäksi kiihottamisrikoksella suojellaan perustuslaissa turvattua yhdenvertaisuutta (PL 6 §) ja ihmisarvoa (PL 1 §). Hyväksyttäessä se, että kiihottamisrikoksella ja ehdotetulla vakavan kansainvälisen rikoksen kieltämisellä on yhtenevät suojeluobjektit, voidaan todeta, että ehdotetulle kriminalisoinnille on osoitettavissa perusoikeuksiin takautuva suojelukohde.

Koska kyse on selkeästi yksilön perusoikeuksien suojelusta, kriminalisoinnilla voitaneen sinänsä todeta olevan myös perustuslakivaliokunnan edellyttämä painava yhteiskunnallinen tarve. Ongelmaksi tosin jää, että painavan yhteiskunnallisen tarpeen puolesta on hankalampi esittää argumentteja tilanteessa, jossa ollaan säättämässä rangaistavaksi menettelyä, johon voidaan jo nyt reagoida voimassa olevalla kiihottamistunnusmerkistöllä. Tähän problematiikkaan kietoutuu nähdäkseni kysymys myös ultima ratio -periaatteen merkityksestä sekä symbolisen rikoslain kiellosta, joita käsittelen seuraavaksi.

Ultima ratio -periaate ja symbolisen rikoslain kiello

Esityksessä on asiaankuuluvasti tunnistettu se, että rikosoikeudellisen ”– – ultima ratio -periaatteen mukaan kriminalisointeja pitäisi käyttää vasta viimesijaisena keinona yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttumiseksi, kun lievemmat keinot eivät ole riittäviä.” (esityksen s. 37). Esityksessä on myös todettu, ettei ehdotetun sääntelyn tavoitteita voida saavuttaa muutoin kuin rikosoikeudellisin keinoin.

Sen sijaan esityksessä ei ole huomioitu ultima ratio -periaatteen niin sanottua sisäistä ulottuvuutta, joka sekin käsittääkseni liittyy ehdotetun kriminalisoinnin valtiosääntöiseen hyväksyttävyyteen. Sisäinen ultima ratio viittaa muun ohella siihen, että rikoslakia säädettäessä on huomioitava se, kattavatko rikoslakiin jo sisältyvät tunnusmerkistöt olennaisilta osin kriminalisoitavaksi suunnitellun menettelyn. Jos kriminalisoitavaksi ehdotetut teot ovat jo rangaistavia, uutta kriminalisointia ei ole perusteltua säätää.

Selvää on, että ehdotuksessa ollaan kriminalisoimassa tekoja, joihin voidaan aika kattavastikin reagoida jo voimassa olevalla kiihottamistunnusmerkistöllä. Toisaalta kiihottamisrikoksessa on

kriminalisoitu vain ihmisryhmiin, kuten uskonnollisiin ryhmittymiin, kohdistuvat rikokset, kun taas ehdotetussa kriminalisoinnissa ollaan kriminalisoimassa paitsi ihmisryhmää myös ryhmän jäsentä vastaan tehdyt teot. Tämän voidaan tulkinta puoltavan sitä, että ehdotettu kriminalisointi tulisi kattamaan myös sellaisia tekemuotoja, joita kiihottamisrikos ei ainakaan toistaiseksi kata.

Toisaalta asian arvioinnissa on syytä huomioida, että kansainvälisen paineen vuoksi kiihottamisrikoksen suoja ulotettaneen tulevaisuudessa myös tunnusmerkistössä tarkoitettuihin ryhmiin identifioitaviin yksilöihin (ks. Sakari Melanderin asiasta laatima oikeusministeriön selvitys 2024:21, erityisesti s. 59). Lisäksi pidän olennaisena, että nykymuotoisessa kiihottamisrikoksessa (RL 11:10) rangaistavuuden rajat täytyvät helpommin, koska kiihottamisrikos ei edellytä sitä, että kansanryhmän panettelu, solvaus tai uhkaaminen olisi omiaan yllyttämään väkivaltaan tai vihaan ja häiritsemään yleistä järjestystä. Niinpä kiihottamisrikoksena rangaistavaksi voivat tulla myös sen kaltaiset vakavien kansainvälisten rikosten kiistämiset, jotka eivät täytä ehdotetun kriminalisoinnin kriteereitä. Tästä herää kysymys, onko ehdotetussa kriminalisoinnissa ainakin osin kyse senkaltaisesta symbolisesta rikoslainsäädännöstä, johon perustuslakivaliokunta on aikaisemmin suhtautunut kielteisesti (PeVL 29/2001 vp ja PeVL 5/2009 vp).

Kyse on toisin sanoen siitä, että jos esimerkiksi holokaustin kiistämiseen voidaan jo nyt puuttua kiihottamistunnusmerkistöllä, mikä on ehdotetun kaltaisen erilliskriminalisoinnin tosiasiallinen tarve. Erilliskriminalisointi vaikuttaisikin lähinnä korostavan holokaustin kieltämisen paheksuttavuutta ilman, että sitä tosiasiallisesti tarvittaisiin rikosoikeudelliseksi keinoksi puuttua yhteiskunnalliseen ongelmaan. Tulkintani mukaan symbolisen rikoslain kiello ei kuitenkaan välttämättä muodostu kriminalisoinnin esteeksi, koska ehdotettua kriminalisointia voidaan edellä todetusti puoltaa tärkeillä yksilön oikeuksilla, kuten pyrkimyksellä estää syrjintää sekä turvata yhdenvertaisuutta ja ihmisarvon toteutumista.

Ehdotetun kriminalisoinnin tarkkarajaisuus ja täsmällisyys

Perustuslakivaliokunta on usein todennut rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttävän rikosoikeudelliselta sääntelyltä tarkkarajaisuutta ja täsmällisyyttä (ks. viimeaikaisesta lausuntokäytännöstä esim. PeVL 34/2021 vp; PeVL 20/2022 vp; PeVL 24/2024 vp; PeVL 7/2025). Tavoitteena on, että ehdotetun kriminalisoinnin sanamuodon perusteella voitaisiin ennakoida, mikä täsmällisesti ottaen on tunnusmerkistön nojalla kiellettyä ja mikä ei.

Rikoslain ja sananvapauden leikkauspisteissä tunnusmerkistön tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimusta korostavat edellä todetusti sananvapauden käytöstä kumpuavat tarpeet. Mitä

epäselvempi on rangaistavuuden raja, sitä suurempi on riski, että tunnusmerkistö alkaa ennakolta rajoittaa sananvapautta, kun ihmiset pyrkivät minimoimaan rikosoikeudelliset riskinsä. Niinpä voidaan ensinnäkin olettaa, että sananvapautta rajoittava ja epätasällisesti muotoiltu tunnusmerkistö voi sellaisenaan tukahduttaa yhteiskunnallista keskustelua. Lisäksi liian tulkinnanvaraista tunnusmerkistöä voidaan myöhemmin tulkita dynaamisesti, mikä sekin voi lisätä tunnetta tunnusmerkistön sananvapautta rajoittavasta vaikutuksesta.

Ehdotettu tunnusmerkistö kuuluu seuraavasti: ”Joka julkisesti kieltää, puolustelee tai vakavasti vähättelee tunnustetun kansainvälisen tuomioistuimen lainvoimaisella ratkaisulla toteamaa joukkotuhontaa, rikosta ihmisyyttä vastaan, hyökkäysrikosta tai sotarikosta tavalla, joka on omiaan yllyttämään väkivaltaan tai vihaan 10 §:ssä tarkoitettua ryhmää tai sen jäsentä kohtaan ja häiritsemään yleistä järjestystä, on tuomittava vakavan kansainvälisen rikoksen kieltämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”

Kiinnitän seuraavaksi huomiota kahteen merkityssisällöltään tulkinnanvaraiseen tunnusmerkistötekijään, joista ensiksi nostan esille tekemuodon ”vakavasti vähättelee”. Tältä osin on ensinnäkin huomioitava, että perustuslakivaliokunta on jo 2000-luvun alussa rasismipuitepäätöksen valmistelun yhteydessä ottanut kantaa muun ohella rikosoikeudelliseen laillisuusperiaatteeseen sisältyvään täsmällisyysvaatimukseen arvioidessaan holokaustin ja muiden vakavien kansainvälisten rikosten kiistämisen kriminalisointia (PeVL 26/2002 vp). Silloin perustusvaliokunta lähti siitä, että puitepäätöksen velvoite kriminalisoida siinä tarkoitettujen rikosten julkinen vähättely ei ole täsmällisyysvaatimusten mukainen (ks. myös esityksen s. 38). Tämä johtaa kysymään, voidaanko ”vakava vähättelyä” pitää kuitenkin nykyisin rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen edellyttämällä tavalla riittävän tarkkarajaisena ja täsmällisenä tunnusmerkistötekijänä.

Puitesäännöksessä on sittemmin täsmennetty, että tunnusmerkistössä tarkoitetun kansainvälisen rikoksen vakavaa vähättelemistä voi olla itse teon tai sen seurauksen tai merkityksen vähättely tai teosta sen uhreille aiheutuneen kärsimyksen vähättely. Lisäksi hallituksen esityksessä on pyritty täsmentämään tekemuodon ”vakava vähättelevä” merkityssisältöä (ks. esim. esityksen s. 30).

Tulkintani mukaan puitesäännön tai hallituksen esityksen sisältämät täsmennykset eivät poista sitä, että tekemuoto on edelleenkin arvostuksenvaarainen ja altis erilaisille tulkinnoille. Kyse on myös selkeästi epämääräisemmästä tunnusmerkistötekijästä verrattuna vakavan kansainvälisen rikoksen kieltämiseen tai puolustamiseen. Esimerkiksi vakavasti otettavassa tieteellisessä keskustelussa ei voida kieltää tai puolustaa holokaustia, mutta periaatteessa on mahdollista ajatella, että aikaisemmasta poikkeava kriittinen tutkimus tulkittaisiin holokaustin vakavaksi vähättelyksi.

Luonnollisestikin tällaisessa tilanteessa olisi tapauskohtaisesti perusteltua arvioida rangaistuksen hyväksyttävyyttä myös tieteen vapauden (PL 16 §) näkökulmasta.

Toisaalta perustuslakivaliokunta vaikuttaisi ainakin viimeaikaisissa lausunnoissaan suhtautuneen melko sallivasti arvostuksenvaraisiin ja tulkinnallisiin tunnusmerkistötekijöihin, tai ainakaan perustuslakivaliokunta ei vaikuta kovin usein tai systemaattisesti pitäneen kriminalisointiehdotuksessa olevien sanamuotojen täsmentämistä rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta täysin välttämättömänä. Ongelmallisena on pidetty lähinnä täysin avoimia tunnusmerkistötekijöitä (ks. esim. PeVL 16/2013 vp ja PeVL 6/2014 vp). Huomionarvoista myös on, että aikaisempaa avoimemmat rikostunnusmerkistöt ovat ainakin 2010-luvulta alkaen yleisemminkin hyväksytty osaksi rikoslainsäädäntöä (ks. esim. PeVL 56/2014 vp). Näin ollen tulkintani on, että tunnusmerkistö ”vakava vähätteleminen” on sinänsä ongelmallinen niin tarkkarajaisuuden ja täsmällisyyden kuin sananvapauden ja tietenvapauden näkökulmasta, mutta kyse ei kuitenkaan ole niin ongelmallisesta tunnusmerkistötekijästä, että se rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen näkökulmasta uhkaisi oikeusvarmuutta ja rikoslain käytön ennakoitavuutta enemmän kuin jotkut muut rikoslakiin jo sisältyvät avoimet tunnusmerkistöt. Asian arvioinnissa on syytä olla myös realistinen. Puitesäännös nimenomaan edellyttää ”vakava vähätteleminen” kriminalisointia, minkä voitaneen tulkita olevan selkeä argumentti ehdotukseen sisällytetyn sanamuodon puolesta.

Rangaistussäännöksessä on kysymys tunnustetun kansainvälisen tuomioistuimen lainvoimaisella ratkaisulla toteaman joukkotuhonnan, ihmisyyttä vastaan tehdyn rikoksen, hyökkäysrikoksen tai sotarikoksen julkisesta kieltämisestä, puolusteleminen ja vakavasta vähättelemisestä. Sanamuodon perusteella ei ole täysin selvää, mitä tarkoitetaan tunnustetulla kansainvälisellä tuomioistuimella. Käsitettä ”tunnustettu kansainvälinen tuomioistuin” on konkretisoitu hallituksen esityksessä (ks. esityksen s. 31–33), mikä onkin tärkeää, koska määritelmän kautta määrittyvät ne historialliset tapahtumat ja tuomiot, joiden kieltäminen, puolusteleminen ja vakava vähätteleminen voidaan konkretisoida ehdotetun tunnusmerkistön mukaisen rikosvastuu.

Huomionarvoista on, että esityksessä todetulla tavalla säännöksessä tarkoitetut kansainväliset tuomioistuimet voivat olla toimintansa jo lopettaneita tuomioistuimia, tällä hetkellä toimivia tuomioistuimia sekä myös tulevaisuudessa mahdollisesti perustettavia tuomioistuimia (esityksen s. 32–33). Määritelmä on laaja. Käsittääkseni eurooppalaisessa oikeuskäytännössä tyypillisin tekotapa on ollut holokaustin kieltäminen, mutta ehdotettu säännös ei siis rajoittuisi vaan holokaustiin ja sen kieltämiseen, vaan kattaisi edellä todetusti kaikki muutkin tunnustetun kansainvälisen tuomioistuimen määritelmän täyttävän tuomioistuimen toteaman joukkotuhonnan, ihmisyyttä vastaan

tehdyn rikoksen, hyökkäysrikoksen tai sotarikoksen julkisen kieltämisen, puolustelemisen ja vakavan vähätteleminen.

Koska repressiivisen muistilainsäädännön soveltamisala on syytä pitää mahdollisimman rajoitettuna ja ennakoitavana, voidaan kysyä, onko kansainvälisen tuomioistuimen määritelmä riittävän rajattu sen kattaessa myös tulevaisuudessa mahdollisesti perustettavien tuomioistuinten toteamat vakavat rikokset riippumatta siitä, miltä esimerkiksi tuomioistuimen toteama hyökkäysrikos suomalaisesta näkökulmasta vaikuttaa. Pitäisinkin perusteltuna pohtia mahdollisuutta supistaa tunnetun kansainvälisen tuomioistuimen määritelmää. Ainakin sananvapauden mutta myös tieteen vapauden näkökulmasta olisi selkeintä, jos ehdotettu rangaistussäännös määriteltäisiin mahdollisimman rajatusti ja täsmällisesti koskemaan vain tiettyjä historiallisia tosiseikkoja, kuten holokaustia. Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden vuoksi tämä ei kuitenkaan ole välttämättä mahdollista.

Sananvapaus, tieteen vapaus ja rangaistavuuden alan rajaukset

Ehdotetun kriminalisoinnin soveltamisalaa rajaa se, että teon on oltava omiaan yllyttämään väkivaltaan tai vihaan kiihottamisrikoksessa tarkoitettua ihmisryhmää tai sen jäsentä kohtaan ja häiritsemään yleistä järjestystä. Ehdotusta voidaan verrata voimassa olevaan kiihottamisrikokseen (RL 11:10), joka täyttyy pelkästään sillä, että tekijä panettelee, solvaa tai uhkaa tunnusmerkistössä tarkoitettua ihmisryhmää ilman, että teon pitäisi olla sen lisäksi omiaan yllyttämään väkivaltaan tai vihaan sekä häiritsemään yleistä järjestystä.

Huomionarvoista sinänsä on, että kiihottamisrikosta uudistettaessa 1990-luvun alussa lakivaliokunta piti tiettyjä kiihottamisrikokseen hallituksen esityksessä ehdotettuja soveltamisalarajauksia liiallisina (LaVM 22/1994 vp s. 9–10). Käytännössä lakivaliokunta katsoi, että kiihottamisrikoksena kriminalisoitavat teot ovat niin vakavia ja haitallisia, että niiden kohtalaisen laaja-alainen sanktiointi on perusteltua.

Koska ehdotetulla kriminalisoinnilla on orgaaninen yhteys kiihottamisrikokseen, lakivaliokunnan huomion voisi sinänsä tulkita tukevan sitä, ettei ehdotetun kriminalisoinnin rangaistavuuden alaa pitäisi liikaa rajata. Oman tulkintani mukaan kiihottamisrikosta tiukemmat rangaistusvastuun rajaukset ehdotettuun kriminalisointiin ovat kuitenkin sananvapauden ja tieteen vapauden näkökulmasta paitsi perusteltuja myös välttämättömiä. Pidän siis valtiosääntöoikeudellisesti perusteltuna, että rangaistavuuden alaa on ehdotuksessa rajattu niin sillä, että teon täytyy olla omiaan yllyttämään väkivaltaan tai vihaan kuin myös sillä, että teon täytyy lisäksi olla omiaan häiritsemään

yleistä järjestystä. Nämä rangaistavuuden rajaa supistavat kriteerit vähentävät olennaisesti vaaraa siitä, että erilaiset kriittiset näkökulmat tai tieteelliset keskustelut tulisivat rangaistavuuden piiriin. Kritiikkiä voidaan tosin kohdistaa siihen, että vaatimus, jonka mukaan teon on oltava omiaan häiritsemään yleistä järjestystä, on merkityssisällöltään melko epämääräinen kriteeri rangaistavuuden ehdoksi.

Oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja asianomistajan asema

Kiihottamisrikoksella (RL 11:10) suojellaan yksilöiden sijasta ihmisryhmiä kollektiivina, minkä vuoksi kiihottamisrikoksella ei voi olla asianomistajaa. Kyse on toisin sanoen siitä, että kiihottamisrikoksen kollektiivisen luonteen vuoksi yksittäisillä ihmisillä ei ole puhevaltaa kiihottamisrikosoikeudenkäynneissä. Näin ollen esimerkiksi uskonnolliseen ryhmittymään identifioituvalla henkilöllä ei ole puhevaltaa kiihottamisrikosoikeudenkäynnissä, vaikka hän olisikin henkilökohdaisesti kokenut joutuneensa kiihottamisrikoksen uhriksi. Sen sijaan ehdotettu vakavan kansainvälisen rikoksen kieltäminen on ehdotuksessa luokiteltu rikokseksi, jolla ei ole tyypillisesti asianomistajaa (ehdotuksen s. 33). Pääsääntöisesti rikosta ei siis ole ehdotuksen mukaan pidettävä asianomistajarikoksena. Esityksen mukaan yksityisellä henkilöllä voisi kuitenkin poikkeuksellisesti olla asianomistajan asema, mikä sinänsä vaikuttaakin perustellulta, kun huomioidaan, että ehdotuksen mukaan teko voi kohdistua myös ryhmän jäsentä kohtaan.

Tyypillisesti rikokset ovat joko sellaisia rikoksia, että niillä on asianomistaja (kuten kunnianloukkauksrikos), tai rikoksia, joilla ei ole asianomistajaa (kuten kiihottamisrikos). Sen sijaan rikokset, jotka ovat osin ei-asianomistajarikoksia ja osin asianomistajarikoksia, ovat harvinaisia. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin kriteereiden näkökulmasta ei nähdäkseni voidakaan pitää täysin tyydyttävänä, että asianomistajan asema ehdotetussa kriminalisoinnissa jää varsin epäselväksi. Kyse ei ole merkityksettömästä asiasta, vaan potentiaalisen uhrin tai uhrien oikeudesta päästä oikeuteen, oikeudesta tulla kuulluksi, oikeudesta hakea muutosta ja niin edelleen. Myös oikeusvarmuuden näkökulmasta on epätyydyttävää, jos ei ole selvää, voiko rikoksella olla asianomistajaa vai ei. Esimerkiksi kunnianloukkauksissa on lähdetty siitä, että mikäli loukkaus kohdistuu rajattuun joukkoon ihmisiä, he voivat kaikki saada asianomistajan aseman (ks. esim. KKO 2011:71). Pitäisinkin oikeusvarmuuden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja etenkin oikeuteen pääsyn näkökulmasta pohdinnan arvoisena sen täsmentämistä, kuinka mahdollisten asianomistajien asema määrittyy ehdotetussa kriminalisoinnissa.

Torinossa 9.9.2025

Tatu Hyttinen

OTT, VTM, VT, rikosoikeuden apulaisprofessori